

УДК 811.161.2'373.611

СЛОВОТВІРНА МОРФОЛОГІЯ ІНШОМОВНИХ ДЕСУБСТАНТИВІВ ІЗ СУФІКСОМ *-н-* ТА ЙОГО ПОХІДНИМИ

Галина Зюзькіна

*Центральноукраїнський державний педагогічний
університет ім. В. Винниченка
факультет філології та журналістики, кафедра української мови
вул. Шевченка, 1, 25066
Кропивницький, Україна*

У статті проаналізовано морфологічні особливості десубстантивів ад'єктивної зони, охарактеризовано морфологічні явища, зафіксовані при відсубстантивній деривації суфіксальних ад'єктивів іншомовного походження із суфіксом *-н-* та його похідними, описано механізм морфологічних модифікацій і визначено морфологічні моделі зазначених дериватів.

Ключові слова: словотвірна морфологія, десубстантиви, ад'єктиви іншомовного походження, морфологічні моделі, морфологічні засоби.

Постановка проблеми. Існують різні засоби збагачення мови. Частина з них, відображаючи внутрішні можливості мови, належить до специфічних, унікальних. Універсальним для всіх мов світу, незалежно від типологічних відмінностей, є запозичення. Немає жодної мови, яка була б вільна від іншомовного, розвиток якої протікав би в ізоляції від зовнішніх впливів. Запозичення є мовним віддзеркаленням постійно діючого процесу контактів між народами. Запозичення під впливом системи, до якої вони ввійшли, піддаються значним фонетичним, граматичним і навіть семантичним змінам, пристосовуючись, відповідно, до фонетичних, граматичних та семантичних законів даної системи. Саме словотворення в українській мові відповідає необхідності засвоєння засобами даної мови значної кількості запозичень. Л. П. Крисін зазначав, що з позиції граматики, „запозичені форми підкоряються системі мови, що запозичує, як у відношенні синтаксису, так і у відношенні словозмінних форм, а також найбільш продуктивних конструкцій словоскладання і словотворення” [3, с. 10]. Словотворення повністю і безпосередньо залежить від існуючої системи мови та зумовлене нею. Це виявляється в тому, що нові слова утворюються на базі іншомовних основ за допомогою вже існуючих у мові словотворчих засобів.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку українського мовознавства у вивченні словотвірної адаптації запозичень до системи української мови на перше місце виходить не стільки виявлення кількості новотворів, скільки подальше та більш системне їхнє освоєння на словотвірному рівні, аналіз морфологічних явищ, що супроводжують процес деривації.

Словотвірна морфологія дериватів від іншомовних основ – це необхідна умова проходження запозиченням етапу укорінення, і є завершальною під час словотвірної адаптації на рівні мови-реципієнта. Цей етап передбачає системність морфологічних засобів деривації похідних від іншомовних основ і, як наслідок, включення їх до загальної дериваційної системи мови, що запозичує. Прикметники іншомовного походження становлять органічний компонент дериваційної системи української мови, тому виявлені в

процесі дослідження морфологічні особливості творення зазначених дериватів можуть слугувати основою для ширших узагальнень особливостей та закономірностей словотвірної адаптації запозичень до системи української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковотеоретичні основи та прикладні аспекти морфологічної проблематики розроблялися в працях Р. І. Аванесова, Л. Блумфілда, Т. В. Булигіної, Д. С. Ворта, О. А. Земської, Н. Є. Ільїної, В. Б. Касевича, О. С. Кубрякової, В. В. Лопатіна, Р. Лясковського, Т. В. Попової, І. С. Улуханова, Ю. Г. Панкраца, О. О. Реформатського, В. Г. Чурганової. У сучасному українському мовознавстві порушувалися питання морфології при вивченні закономірностей словозміни і словотворення в працях О. О. Потебні, І. І. Ковалика, В. О. Горпинича, Л. Л. Гумецької, Л. М. Полюги, Л. О. Родніної, Н. Ф. Клименко, М. Я. Плющ, К. Г. Городенської, З. С. Сікорської, В. В. Грещука, Л. І. Комарової, І. В. Козленко, М. В. Кравченко, М. Ю. Федурко та ін. Проте морфологічна структура відсубстантивних ад'єктивів іношомовного походження не була предметом окремого вивчення. У зв'язку з цим виникла потреба в синтезованому описі й аналізі морфологічних закономірностей відсубстантивної деривації зазначених дериватів.

Мета статті – дослідження морфологічних закономірностей відсубстантивної деривації ад'єктивів іношомовного походження із суфіксом **-н-**. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати морфологічні ознаки словотвірних морфем; 2) з'ясувати морфологічні зміни і встановити морфологічні явища в словотворенні субстантивів зазначеного типу; 3) описати морфологічну структуру похідних суфіксальних ад'єктивів, визначивши морфологічні моделі дериватів як свідчення певного ступеня їхньої адаптації на ґрунті української мови.

Аналіз словотвірної морфології похідних прикметників з іношомовними основами передбачає виявлення та опис загальних морфологічних засобів деривації понад 4 тис. (4357) відсубстантивних ад'єктивів, утворених за допомогою суфікса **-н-** та його похідних. Морфологічні особливості поєднання зазначених формантів належать до визначальних аспектів у процесі словотворення прикметників іношомовного походження. „Щодо прикметників іношомовного походження, то ця категорія слів характеризується тим, що запозичується не слово в цілому, а виленована його основа, до якої додаються суфікси та закінчення мови-реципієнта, тобто запозичена лексема оформлюється засобами мови, що запозичує” [5, с. 22].

У системі українських суфіксів морфема **-н-** є однією з найпродуктивніших та найактивніших словотвірних одиниць. Вона виступає як словотвірний засіб при утворенні якісних прикметників із загальним значенням „такий, що характеризується якістю відповідно до значення мотивуючого іменника” [4, с. 122]. Суфікс **-н-** має широкі словотвірні зв'язки, що багаторазово підкреслювалося мовознавцями [1, с. 47]. За допомогою цього суфікса утворюються й прикметники із загальним значенням відносності від іменників – назв матеріалів, речовин (*мідний, соусний*), абстрактних іменників (*сесійний, фізичний*), просторових та часових назв (*алейний, термальний*). „Відіменникові похідні із суфіксом **-н-** становлять загалом відкриту систему” [4, с. 145]. Але сфера дії суфікса не безмежна. „Виявляється, є обмеження й у суфікса **-н-**. Іменники на позначення істот є за межами його дії. Від назв тварин він майже не утворює прикметників” [1, с. 47]. Подібна словотвірна активність даного суфікса залежить не тільки від семантичного розмаїття конкретних та абстрактних мотивувальних іменників, а й від сполучуваності суфікса **-н-** з мотивувальними основами різного типу, яка розширюється різноманітними морфологічними явищами.

Однією з особливостей процесу входження іншомовного слова є „розростання” морфем при утворенні слів: звуки, які у твірному слові закінчували основу, відходять до суфікса, що додається. Творення суфіксальних ад’єктивів іншомовного походження призвело до вичленювання в системі українського ад’єктивного словотворення дериваційних формантів, утворених на основі нейтрального прикметникового суфікса **-н-**: **-ичн-** (**-ічн-**), **-альн-**, **-ивн-**, **-арн-**, **-орн-**, **озн-**. Неоднозначним у сучасній дериватології залишається статус зазначених (складних) афіксів: „...постає питання, чи ці новоутворені похідні суфікси є ... варіантами, чи, може, цілком окремими самостійними суфіксальними величинами...” [2, с. 51]. Оскільки наведені похідні суфікси – це результат перерозкладу на стику запозиченої мотивувальної основи і того словотворчого суфікса, що став основою для нового форманта, то такі складні суфіксальні одиниці розглядаємо як словотвірні варіанти (суфіксального рівня).

Установлення мотивувальних основ ад’єктивів іншомовного походження із зазначеними суфіксальними формантами не завжди чітке, мотиваційні відношення між мотивувальним та мотивованим також не мають однозначного характеру. У тих випадках, коли в системі української мови з прикметниковими дериватами іншомовного походження співвідносяться запозичені іменники, зазначені деривати можна класифікувати як регулярні утворення, у яких суфікс **-н-** та його похідні є окремими дериваційними формантами (*континент* – *континентальний*, *нотаріус* – *нотаріальний*). Зазначені прикметникові деривати „виступають у словотвірчій системі сучасної української мови як похідні першого ступеня, безпосередньо пов’язані відношенням мотивації з відповідними іменниками” [4, с. 124]. У випадках, коли не можна встановити подібної відповідності (*спеціальний*, *фамільярний*, *регулярний*) виділення суфікса **-н-** та його похідних є досить умовним і можливе лише в порівнянні зі співвідносними, структурно членованими прикметниками іншомовного походження. Зазначимо, що ад’єктиви іншомовного походження цієї групи можуть мати подвійну словотвірну мотивацію: вони одночасно мотивуються іменником на позначення особи та співвідносним іменником, що називає властивість, сферу діяльності, суспільну течію або ідеологічну доктрину. У пропонуваній розвідці подвійну мотивацію зображено двома ланцюжками: 1) *альтруїст* – *альтруїст/ичн/ий*: **Іо (Нф) + -ичн-**; 2) *альтруїзм* – *альтруїст/ичн/ий*: **Іо (Нф, У(-ізм), Н(-іст-) + -ичн-**.

Синонімічні утворення з різними морфами суфікса **-н-** вживаються головним чином серед термінологічної лексики: *ароматний* – *ароматичний*, *планетний* – *планетарний*, *рефлекторний* – *рефлексивний*, *інверсійний* – *інверсивний*, *субстанціальний* – *субстанціональний*. Досить часто суфіксальні ад’єктиви з однаковими мотивувальними основами та різними суфіксальними формантами мають розбіжності саме в лексичному значенні: *дефектний* – *дефективний*, *атомний* – *атомарний*, *ефектний* – *ефективний*.

Зафіксовані дериваційні форманти, утворені на основі суфікса **-н-** відзначаються різною активністю і поширеністю. Найявність того чи того дериваційного форманта пояснюється, по-перше, залежністю від характеру фонем на міжморфемному шві слова, по-друге, семантичним розмежуванням спільнокоренових утворень. Морфи суфікса **-н-** розподіляються таким чином: 1) морф **-н-** виступає після парних приголосних, що знаходяться у фонологічній позиції нерозрізнення за твердістю / м’якістю: *монотип* – *монотип/н/ий*, *мансарда* – *мансард/н/ий*, *вірус* – *вірус/н/ий*, *мікроб* – *мікроб/н/ий*, *майонез* – *майонез/н/ий*, *дебют* – *дебют/н/ий*; після задньоязикового **-к-** – тільки за наявності в кінці основи мотивувального сполучення **-ск-**: *гротеск* – *гротеск/н/ий*; а також після шиплячих: *манеж* – *манеж/н/ий*, *клавіша* – *клавіш/н/ий*; сонорних **-в-**, **-р-**, **-м-**, **-н-**: *мотив* – *мотив/н/ий*,

мотор – *мотор/н/ий*, *мезенхіма* – *мезенхім/н/ий*, *бекон* – *бекон/н/ий*; **-л'**: *абісаль* – *абісал'/н/ий*, *консоль* – *консол'/н/ий*; **-џ**: *батарея* – *батарей/н/ий*, *емісія* – *емісії/н/ий*, та запозиченого **-ф**: *морф* – *морф/н/ий*, *штупф* – *штупф/н/ий*; 2) після парних твердих приголосних (крім **-л**) і задньоязикового **-х** виступають морфи **-альн-**, **-арн-**, **-озн-**: *центр* – *центр/альн/ий*, *континент* – *континент/альн/ий*, *епоха* – *епох/альн/ий*; *легенда* – *легенд/арн/ий*, *дисципліна* – *дисциплін/арн/ий*, *вена* – *вен/озн/ий*, *грип* – *грип/озн/ий*, *гангрена* – *гангрен/озн/ий*, *медикаменти* – *медикамент/озн/ий*; крім того, морфам **-арн-** й **-озн-** може передувати приголосна **-л'**, а морфам **-альн-** та **-озн-** – голосна фонема: *канікули* – *канікул'/арн/ий*, *геній* – *гені/альн/ий*, *релігія* – *релігі/озн/ий*; 3) морфи **-ічн-** виступає після м'яких приголосних і після постійно м'якого **-џ**, задньоязикового **-х** і глоткового **-г**: *герой* – *герої/ічн/ий*, *метал* – *метал/ічн/ий*, *гігієна* – *гігієн/ічн/ий*, *гігроскоп* – *гігроскоп/ічн/ий*, *анархія* – *анарх/ічн/ий*, *епідерма* – *епідерм/ічн/ий*, *трифтонг* – *трифтонг/ічн/ий*; 4) морф **-ичн-** виступає тільки після передньоязикових **-т-**, **-д-**, **-з-**: *геленіст* – *геленіст/ичн/ий*, *анекдот* – *анекдот/ичн/ий*, *діабет* – *діабет/ичн/ий*, *друїди* – *друїд/ичн/ий*, *гімназія* – *гімназ/ичн/ий*; 5) морфи **-орн-** представлений тільки після приголосних **-т-**, **-з-**, а морф **-ивн-** після **-т-**, **-с-**: *ілюзія* – *ілюз/орн/ий*, *рефлекс* – *рефлект/орн/ий*, *прогрес* – *прогрес/ивн/ий*, *спорт* – *спорт/ивн/ий*. Усі зазначені варіанти поєднуються не тільки з іноземними основами такої структури, за якої вони сформувалися, але й з іншими. Саме це й викликає різноманітні морфологічні явища.

Під час деривації суфіксальних ад'єктивів іноземного походження за допомогою суфікса **-н-** та його похідних виявлено п'ять типів морфологічних явищ, залежно від того, як змінюється фонемна структура морфем або основ: 1) чергування фонем; 2) усічення; 3) нарощення суфіксальної морфеми; 4) накладання; 5) модифікація наголосу.

У суфіксальних ад'єктивах іноземного походження даного типу відсутні такі фіналі мотивувальних основ: 1) фіналь **-іџ-**: а) основ мотивувальних іменників на **-іџ-** перед морфом **-н-**: *зоофіл/іџ/а* – *зоофіл'/н/ий*, *обсерватор/іџ/а* – *обсерватор/н/ий*, *аномал/іџ/а* – *аномал/н/ий*; б) основ мотивувальних іменників на **-іџ-** перед морфами **-ичн-** (**-ічн-**): *глікем/іџ/а* – *глікем/ічн/ий*, *гедон/іџ/а* – *гедон/ічн/ий*, *асистолог/іџ/а* – *асистолог/ічн/ий*, *гомеопат/іџ/а* – *гомеопат/чн/ий*, *династ/іџ/а* – *династ/чн/ий*; в) основ мотивувальних іменників на **-іџ-** перед морфами **-ивн-**, **-орн-**, **-альн-**, **-озн-**: *експрес/іџ/а* – *експрес/ивн/ий*, *інвазія* – *інвазі/ивн/ий*, *ілюзія* – *ілюз/орн/ий*, *комбінація/іџ/а* – *комбінат/орн/ий*, *агон/іџ/а* – *агонал'/н/ий*; 2) фіналь **/џ/**: а) мотивувальних основ на **-іџ-** перед морфами **-альн-**, **-озн-**: *бактерія/а* – *бактері/альн/ий*, *нація/џ/а* – *наці/он/альн/ий*, *функція/џ/а* – *функці/он/альн/ий*, *тенденція/џ/а* – *тенденці/озн/ий*, *грація/џ/а* – *граці/озн/ий*; б) мотивувальних основ на **-й** перед морфами **-озн-**, **-альн-**: *контагі/й* – *контагі/озн/ий*, *делюві/й* – *делюві/альн/ий*, *амфібрахі/й* – *амфібрахі/альн/ий*; 3) кінцеві голосні **/о/**, **/е/**, **/і/** мотивувальних невідмінюваних іменників: *остинат/о* – *остинат/н/ий*, *боржом/і* – *боржом/н/ий*, *факсиміл/е* – *факсиміл'/н/ий*; 4) фіналі **-ус** та **-ум** перед морфами **-альн-**, **-арн-**, **-ивн-**, **-ічн-**: *раді/ус* – *раді/альн/ий*, *нотарі/ус* – *нотарі/альн/ий*, *мінім/ум* – *мінім/альн/ий*, *максим/ум* – *максим/альн/ий*, *фат/ум* – *фат/альн/ий*; *плен/ум* – *плен/арн/ий*, *пол/ус* – *пол'/арн/ий*, *ультимат/ум* – *ультимат/вин/ий*, *клон/ус* – *клон/ічн/ий*, *конус* – *конічний*; 5) фіналь **-к-** основ мотивувальних іменників на **-к(а)** перед морфом **-н-**: *танкет/к/а* – *танкет/н/ий*, *шансонет/к/а* – *шансонет/н/ий*, *етикет/к/а* – *етикет/н/ий*; б) фіналі **-ит**, **-ин** перед морфом **-ичн-**: *текст/ит* – *текст/ичн/ий*, *гемієдр/ит* – *гемієдр/ичн/ий*, *токс/ин* – *токс/ичн/ий*; 7) фіналі **-ос**, **-ис** перед морфами **-ичн-** (**-ічн-**): *катарс/ис* – *катарс/ичн/ий*, *косм/ос* – *косм/ічн/ий*, *еп/ос* – *еп/ічн/ий*, *апокаліпс/ис* – *апокаліпт/ичн/ий*; 8) суфікс **-изм** (**-ізм**) перед морфами **-ичн-** (**-ічн-**): *метаболизм* – *метаболизм/ичн/ий*, *платон/изм* – *платон/ічн/ий*, *романт/изм* – *романт/ичн/ий*, *анакрон/изм* –

анахрон/ічн/ий; 9) суфікс **-аціј-** перед морфом **-альн-**: *федер/аціј/а – федер/альн/ий, лакрим/аціј/а – лакрим/альн/ий, нів/аціј/а – нів/альн/ий*; 10) фіналь **-оз** перед морфами **-н-**, **-ічн-**: *анаморф/оз – анаморф/н/ий, скрофул/оз – скрофул/ічн/ий*; 11) фіналь **-ат** перед морфом **-альн-**: *синдик/ат – синдик/альн/ий, патріарх/ат – патріарх/альн/ий, патріарх/ат – патріарх/альн/ий*.

Нарощення суфіксальних морфем у суфіксальних ад'єктивах іншомовного походження зафіксовано в похідних із морфами **-н-**, **-озн-**, **-ічн-**, **-альн-**. Виявлено такі різновиди нарощення: 1) нарощення суфіксальної морфемі фонемною сполукою **-ат-** (мотивувальними виступають іменники жіночого роду на **-м-**) (28%): а) перед морфом **-озн-**: *ексема – ексема/ат/озн/ий, едема – едема/ат/озн/ий, трахома – трахома/ат/озн/ий*; б) перед морфом **-ічн-**: *магма – магма/ат/ічн/ий, мелодрама – мелодрама/ат/ічн/ий, плазма – плазма/ат/ічн/ий, лімфа – лімфа/ат/ічн/ий*; 2) нарощення суфіксальної морфемі сполукою **-іст-** (з усиченням **-ізм**) перед морфом **-ічн-** (65%): *індетермін/ізм – індетермін/іст/ічн/ий, катабол/ізм – катабол/іст/ічн/ий, евфем/ізм – евфем/іст/ічн/ий*; 3) нарощення суфіксальної морфемі фонемами **-ј-**, **-т-** при творенні дериватів від незмінюваних іменників: *піке – піке/ј/н/ий, філе – філе/ј/н/ий, комільфо – комільфо/т/н/ий, арго – арго/т/ічн/ий*;

4) нарощення суфіксальної морфемі фонемою **-і-** або сполукою **-он-** перед морфом **-альн-**: *бронх – бронх/і/альн/ий, екватор – екватор/і/альн/ий, емоці/ја – емоці/он/альн/ий, інтенці/ја – інтенці/он/альн/ий*; 5) нерегулярне нарощення суфіксальної морфемі сполукою **-ет-** перед **-ічн-**: *теор/і/ја – теор/ет/ічн/ий* та сполукою **-ај-** перед **-ічн-**: *алгебра – алгебра/ај/ічн/ий*.

Отже, усі нарощення, зафіксовані при відсубстантивній деривації ад'єктивів іншомовного походження, утворюють нарощені варіанти морфів **-н-**, **-ічн-**, **-озн-**, **-альн-**.

Під час творення відсубстантивних ад'єктивів іншомовного походження морфонологічні чергування виявлено в похідних, утворених за допомогою практично всіх зазначених морфів суфікса **-н-**. Виявлено такі різновиди чергувань перед суфіксом **-н-**: 1) палаталізація фінальної **-л-** мотивувальної основи: *л – л': шквал – шквал'/н/ий, маргінал – маргінал'/н/ий, фістула – фістул'/н/ий, вініл – ваніл'/н/ий*; 2) депалаталізація фінальних **/р/, /з/** та **/д/**: *р' – р: інфузор/і/ја – інфузор/н/ий, категор/і/ја – категор/н/ий; з' – з: прециз/і/ја – прециз/н/ий, дифуз/і/ја – дифуз/н/ий; д' – д: анеуплоїд/і/ја – анеуплоїд/н/ий, камед' – камед/н/ий*; 3) чергування нульової фонемі з голосними **-о-** в комплексі з чергуванням приголосних **к – ч**: *О – о + к – ч: ракетка – ракеточ/н/ий, марка – мароч/н/ий, шлюпка – шлюпоч/н/ий, арка – аروح/н/ий*; 4) чергування приголосних фонем: *ц'(ц) – к: гаубиц'а – гаубич/н/ий, лакриц'а – лакрич/н/ий, патриц'а – патрич/н/ий, медиц'ин/а – медиц/н/ий; к – ч: фабрика – фабрич/н/ий, сейсміка – сейсмич/н/ий, мнемоніка – мнемонич/н/ий, тропіки – тропич/н/ий; г – ж: каталог – каталож/н/ий, шпага – шпаж/н/ий, фелюга – фелюж/н/ий, каторга – каторж/н/ий; ц' – т: конкуренція – конкурент/н/ий, корупленція – коруплент/н/ий, дефініція – дефініт/н/ий, резолюція – резолют/н/ий*.

Перед морфами **-ічн-** (**-ічн-**) зафіксовано такі альтернативні фонемі: 1) палаталізація фінальних **-л-** та **-н-** основи мотивувального іменника: *л – л': діастола – діастол/ічн/ий, гіпербола – гіпербол/ічн/ий; н – н': гігієна – гігієн/ічн/ий, баритон – баритон/ічн/ий*; 2) депалаталізація окремих приголосних фонем після усичення фіналі мотивувальної основи: *р' – р: дозиметр/і/ја – дозиметр/ічн/ий, волюметр/і/ја – волюметр/ічн/ий; т' – т: гомеопат/і/ја – гомеопат/ічн/ий, антипат/і/ја – антипат/ічн/ий; д' – д: мелод/і/ја – мелод/ічн/ий, логопед/і/ја – логопед/ічн/ий*; 3) чергування приголосних фонем: *с – т: осмос – осмот/ічн/ий, еліпс – еліпт/ічн/ий, хаос – хаот/ічн/ий; з – т: гемопоез –*

гемопоет/ичн/ий, каталіз – каталіт/ичн/ий, екстаз – екстат/ичн/ий, анабіоз – анабіот/ичн/ий; **з' – т**: гіпокінез/іj/a – гіпокінет/ичн/ий, дихромаз/іj/a – дихромат/ичн/ий, ізостаз/іj/a – ізостат/ичн/ий; **з(з') – ст**: діагноз – діагност/ичн/ий, амнез/іj/a – амнест/ичн/ий, прогноз – прогност/ичн/ий, дисплаз/іj/a – диспласт/ичн/ий. Зафіксовано лише один випадок морфологічного чергування **ц' – т** перед морфом **-альн-**: концевц/іj/a – концевт/у/альн/ий, депалаталізацію **р' – р**: епігастр/ій – епігастр/альн/ий, епіневр/ій – епіневр/альн/ий та палаталізацію окремих приголосних у позиції нарощення суфіксальної морфеми **-і/альн-**: **р – р'**: екватор – екваторі/альн/ий; **д – д'**: епікард – епікард/і/альн/ий. Перед морфом **-арн-** теж виявлено лише один різновид альтернатив – палаталізацію фінальної **-л-** мотивувальної основи іменника: **л – л'**: молекудa – молекуд'/арн/ий, кутикудa – кутикуд'/арн/ий, титул – титул'/арн/ий, фабудa – фабуд'/арн/ий.

У похідних прикметниках з морфом **-ивн-** виявлено такі різновиди альтернатив: 1) депалаталізація окремих приголосних фонем після усичення фіналі мотивувальної основи: **с' – с**: репресс/іj/a – репресс/ивн/ий, депресс/іj/a – депресс/ивн/ий; **з' – з**: ефуз/іj/a – ефуз/ивн/ий, ерозз/іj/a – ерозз/ивн/ий; **т' – т**: сугест/іj/a – сугест/ивн/ий, гомеопатт/іj/a – гомеопатт/ичн/ий; 2) чергування приголосних фонем: **ц' – т**: генерац/іj/a – генерат/ивн/ий, дедук/іj/a – дедук/ивн/ий, вегетац/іj/a – вегетат/ивн/ий, абруц/іj/a – абрут/ивн/ий; **с – т**: рефлекс – рефлекст/ивн/ий; **с' – т**: флексс/іj/a – флекст/ивн/ий. Слід зазначити, що кожне окреме морфологічне чергування відзначається неоднаковою регулярністю навіть у межах словотворення відсубстантивних ад'єктивів іношомовного походження. Пояснюється це характером кінцевої фонемної структури мотивувальних іменникових основ, а також залежить від певного дериваційного форманта, з яким поєднується основа.

При відсубстантивній деривації ад'єктивів іношомовного походження основ за допомогою суфікса **-н-** інтерференція (накладання приголосних фонем **Іс**) відбувається тільки в трьох дериватах **-н- + -н- = -н-**: екстерн – екстерн/ий, ваннa – ванн/ий, тоннa – тонн/ий. Особлива будова фіналі мотивувального іменника (сполучення „приголосна /н/ + -н-“, у тому числі на **-нн-**) та потреба утворювати прикметники з відповідною семантикою підтримують функціонування накладання в зазначених похідних як словотворчого засобу.

Модифікація наголосу (**Мн**) у суфіксальних ад'єктивах іношомовного походження виступає морфологічним засобом словотворення дериватів і розглядається через поняття акцентної позиції. Аналіз зазначених дериватів дає можливість установити чотири акцентні позиції: 1) нерухомий наголос (**Нн**): телом – теломний, богема – богемний; 2) переміщення наголосу з попередніх складів мотивувальної основи на наступні в похідній (**Пн**): еміграція – еміграційний, нутація – нутаційний; 3) переміщення наголосу на попередні склади похідної основи порівняно з мотивувальною (**Нн**): поліхромія – поліхроміний, санітарія – санітаріний; 4) наголошений дериваційний формант або фонемна сполука, що нарощує його (**Нф**): екзема – екзематозний, компульсія – компульсівний.

Аналіз морфологічних засобів відсубстантивної деривації суфіксальних ад'єктивів іношомовного походження, їхні кількісні характеристики та угруповання у свою чергу уможливають більш чітко та прозоре вивчення процесу взаємоприспособлення мотивувальної іменникової основи та дериваційного форманта, для яких характерні такі види морфологічних явищ, як модифікація наголосу, усичення, чергування, нарощення, інтерференція у співвідношенні, що наведено в таблиці.

едем/ат/бзн/ий, ма́гма – магм/ат/ічн/ий, параді́зма – парадигм/ат/ічн/ий, текст – текст/у/альн/ий; ММ 17: **Io (У, Нф) + -озн-, -ічн-, -альн-, -арн-:** тенде́нці/я – тенденці/бзн/ий, конта́нгі/ї – контагі/бзн/ий, га́нгли/ї – ганглі/бзн/ий, дерматоло́г/ї/а – дерматолог/ічн/ий, гектогра́ф/ї/а – гектограф/ічн/ий делю́ві/ї – делюві/альн/ий, нота́рі/ус – нотарі/альн/ий, плéн/ум – плен/арн/ий, глобу́л/ін – глобул'/арн/ий; ММ 18: **Io (С'–С, У, Нф) + -ичн-, -ивн-:** автокра́т/ї/а – автократ/ічн/ий, гравіме́тр/ї/а – гравіметр/ічн/ий, мелод́/ї/а – мелод/ічн/ий, гіпокс́/ї/а – гіпокс/ічн/ий, геоде́з/ї/а – геодез/ічн/ий, дихромаз́/ї/а – дихромат/ічн/ий, дискіне́з/ї/а – дискінет/ічн/ий, репрéс/ї/а – репрес/івн/ий, генера́ці/я – генерат/івн/ий; ММ 19: **Io (У, Н, Нф) + -ичн-, -альн-:** дуалі́зм – дуал/іст/ічн/ий, акме́й/їзм – акмеї/іст/ічн/ий, волонта́р/їзм – волонтар/іст/ічн/ий, на́ці/я – наці/он/альн/ий, комі́сі/я – комісі/он/альн/ий; ММ 20: **Io (С–С', Нф) + -ічн-, -арн-:** де́мон – демон/ічн/ий, драко́н – дракон/ічн/ий, моле́кула – молекул'/арн/ий, баці́да – бацид'/арн/ий; ММ 21: **Io (С–С, Нф) + -ичн-:** о́смог – осмот/ічн/ий, парала́кс – паралакт/ічн/ий, сифілі́с – сифіліт/ічн/ий, гемолі́з – гемоліт/ічн/ий, емфа́за – емфат/ічн/ий; ММ 22: **Io (С–С, У, Нф) + -ичн-:** парата́кс/ис – паратакт/ічн/ий, ске́пс/ис – скепт/ічн/ий, се́пс/ис – септ/ічн/ий; ММ 23: **Io (С–С', У, Нф) + -ічн-:** е́тн/ос – етн/ічн/ий, то́н/ус – тон/ічн/ий, ко́н/ус – кон/ічн/ий; модель 24: **Io (I, НН) + -н-:** то́нца – то́н/н/ий, ва́нца – ва́н/н/ий; ММ 25: **Io (У, Нф) + -альн-, -арн-:** нота́рі/ус – нотарі/альн/ий, плéн/ум – плен/арн/ий, глобу́л/ін – глобул'/арн/ий.

Висновки. 1. Залежно від змін, яких зазнає фонемна структура морфем при творенні десубстантивів ад'єктивної зони іншомовного походження із суфіксом **-н-** та його похідними, спостерігаються такі морфологічні явища: чергування, усичення, нарощення, інтерференції (накладання) морфем.

2. Кількісні характеристики зазначених явищ констатують, що найпоширенішими морфологічними модифікаціями при деривації ад'єктивів іншомовного походження, утворених за допомогою суфікса **-н-** та його похідних є модифікація наголосу, чергування та усичення фонем. Їх виявлено при утворенні 2366 ад'єктивів.

3. Аналіз морфологічних модифікацій, які відбуваються під час словотворення прикметників іншомовного походження, дає змогу описати морфологічну структуру похідних ад'єктивів і таким чином виразніше окреслити процес словотвірної та морфологічної адаптації прикметників іншомовного походження.

4. Установлення морфологічних моделей дериватів іншомовного походження дає можливість простежити роль морфологічного чинника в структурі похідних лексем, узагальнити опис їхньої морфологічної структури. Наявність подібної класифікації виступає ще одним безперечним доказом важливості та значущості морфологічної адаптації при словотворенні дериватів з іншомовними основами.

Перспективу подальшого дослідження убачаємо у виробленні принципів опису морфологічних класів дериватів іншомовного походження та систематизуванні основних морфологічних характеристик дериваційного процесу від основ іншомовного походження.

1. Земская Е. А. Современный русский язык : Словообразование / Е. А. Земская. – Москва : Просвещение, 1973. – 304 с.
2. Ковалик І. І. Словотвір іменників у сербо-лужицьких мовах / І. І. Ковалик. – Львів, 1964. – 94 с.
3. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – Москва : Наука, 1968. – 207 с.

4. Словотвір сучасної української літературної мови: монографія / [відп. ред. М. А. Жовтобрюх]. – Київ: Наук. думка, 1979. – 408 с.
5. Чурсина Л. В. Словотвірна валентність основ французького походження в сучасній українській літературній мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Л. В. Чурсина. – Харків, 1998. – 190 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Io – іменникова основа; **Y** – усічення фіналі мотивувальної основи; **H** – нарощення фонем; **I** – інтерференція(накладання); **O** – нульова фонема; **V** – голосна фонема; **C** – приголосна фонема; **Hn** – нерухомий наголос; **Hф** – наголошений словотворчий формант або фонемна сполука, що нарощує його; **Пn** – переміщення наголосу з попередніх складів мотивувальної основи на наступні в похідній; **Hn** – переміщення наголосу на попередні склади похідної основи порівняно з мотивувальною.

*Стаття надійшла до редколегії 30. 04. 2017
доопрацьована 30. 06. 2017
прийнята до друку 15. 08. 2017*

THE MORPHONOLOGICAL MEANS OF WORD FORMATION OF SUFFIXAL BORROWED ADJECTIVES WITH SUFFIX -N- AND ITS DERIVATIVES

Halyna Zuizkina

*The Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko
State Pedagogical University,
Philology and Journalism Faculty, Ukrainian Language Department
vul. Shevchenka, 1, 25066 Kropyvnytskyi, Ukraine*

At the present stage of the development of the Ukrainian linguistics while studying the word-forming adaptation of borrowed words to the system of the Ukrainian language it's more important not only to identify the number of newly-formed words but to develop their further and more systematic acclimatization at the word-forming level, to analyze morphological phenomena that accompany the process of derivation, because without realizing them you can't fully understand the process of word formation.

The article analyzes the features of morphological structure of word-forming morphemes, characterizes the morphological phenomena that accompany the process of word formation of suffixal borrowed adjectives with the suffix -n- and its derivatives, it also describes the mechanism of morphological modifications and determines morphological models.

The analysis of morphological means of word formation of suffixal borrowed adjectives with the suffix -n- and its derivatives makes it possible to describe the morphological structure of derivative adjectives, to study the mechanism of these morphological modifications and therefore clearly outline the process of word-forming and morphological adaptation of adjectives of foreign origin.

Key words: derivational morphology, adjectives of foreign origin, morphological models, morphological means.